

לבנינה של הערה

שיחות שנמסרו בבית המדרש על ידי ראש הישיבה הרב ברוך וידר שליט"א

שיחה תקיט

י"ד בטבת תשפ"ה
פרשת "שמות"

"ואיש תבונה ידלנה"

חשיבות ההכוונה בידי תלמידי חכמים

השבוע אנחנו עוסקים בסוגיית "עשה לך רב". ביטוי זה מופיע פעמיים במסכת 'אבות'¹, והוא טומן בחובו סוגייה עמוקה. מחד גיסא סוגייה זו מזקיקה לימוד גדול, ומאידך גיסא היא משמעותית מאוד לחיינו.

ברצוני לחלק את הסוגייה לשלושה מישורים: "עשה לך רב" במובן הפרטי; "עשה לך רב" במובן החינוכי המשפחתי; "עשה לך רב" במישור הכלל-ישראלי, שאנו שותפים בו כל כך.

על דברי הנביא מלאכי²: "כִּי שִׁפְּתַי כֵּהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מִלֶּאֱמֹן ה' צִבְאוֹת הוּא", אמרו חז"ל³: "אם דומה הרב למלאך ה' - יבקשו תורה מפיו. ואם לאו - אל יבקשו תורה מפיו". קבלת תורה אינה זהה ללימוד מתמטיקה. 'לקבל תורה' זה להתחבר לשלשלת מסירת התורה מדור לדור -

מדינת ישראל נתונה כעת במצב מורכב, בו מופעל לחץ גדול מצד גורמי-פנים ומצד ארצות-הברית לקידום עסקה עם המחבלים הארורים. ייתכן שכבר בימים הקרובים תיחתם עסקה שעלולה להניב תוצאות קשות ומרות למדינת ישראל ולאזרחיה, חלילה.

כיצד עלינו להתייחס לשאלה זו? אמנם איננו מקבלי ההחלטות, אך עלינו להרהר מהו הנדרש מאיתנו ובמה שעלינו לעשות.

ציווי המשנה
"עשה לך רב"
הוא סוגיה גדולה ונכבדה,
המותירה את רישומה
על כל חיי האדם

"וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ"
אנו עומדים בראשיתם של 'ימי השובבי"ם'. בחרנו לעסוק בישיבה בימים אלו בנושאים חינוכיים-תורניים הנוגעים לבניית אישיות חזקה ובעלת חוסן נפשי, כמענה-עומק לניסיונות בענייני הקדושה, שזוהי מהותם של ימי השובבי"ם. עיסוק זה יהווה בעזרת ה' מעין 'טיפול שורש' במקורותיה הרוחניים של התופעה.

¹ פרק א, משנה ו ומשנה טז

² פרק ב, פסוק ז

³ מועד קטן, דף יז, עמוד א

דוגמה מוחשית לתלמיד־חכם שראוי לקבל תורה מפיו ולתורה שנקנתה בעמל ובמסירות נפש יחד עם יראת ה' טהורה.

גם הרב מחויב כמובן לערכי התורה ולהתבטל כלפי רצון ה' המתגלה בה, וכך יוכל האור האלוקי להופיע דרכו והוא יהיה כמין צינור עבורו.

מדרגתו המיוחדת של משה רבנו מוכנה בלשון חז"ל "אספקלריא המאירה"⁸, ובזה הוא עדיף על פני שאר הנביאים. מו"ר הרב הדרי זצ"ל היה נוהג להסביר שמשום ש"הָאִישׁ מֹשֶׁה עָנוּ עֲנִיו מְאֹד מִפְּלֵ הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה"⁹ הוא היה משול לזכוית שקופה, שהתורה עוברת דרכה ללא שום גוון אישי¹⁰.

"נָתַנּוּ מִרְעָה אֶחָד"

'עשיית הרב' באה לידי ביטוי בשני מישורים - הלכתי ורוחני־הנהגתי. על אדם לעשות לו רב במובן הפרטי ולפיו הוא נוהג בהלכות שבת, למשל, וכן בצד הרוחני וההנהגתי, כפי שכתבו הרמב"ם ורבנו יונה שטוב לשמוע את זולתו. אם אכן הרב הוא תלמיד חכם שדומה למלאך ה' צבאות הרי שאף תהיה לו סייעתא דשמיא כיצד להדריך נכונה את השואל. כאשר משפחה זוכה ללכת בדרך ברורה וקשורה לתלמיד חכם המדריך אותה בפסיקה ובהנהגה, זהו חינוך נפלא לילדים.

האם יש הכרח לשאול בשני המישורים את אותו רב? ניתן להביא ראיה לאופן בו לנהוג מדרכו של מרן ה'בית יוסף': בהקדמתו לחיבורו קבע ה'בית יוסף' מעין בית־דין שלפיו תהיה הכרעת ההלכה. כך

⁸ יבמות, דף מט, עמוד ב: "כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה" - "על הוד שכינה נאמר... וכל הנביאים ראו כבודו מתוך ספקלריא שאינה מאירה כאור כחוש ונדמה להן שראו מראה... כלומר מראה שרואין דמיון ולא עיקר, ומשה רבינו נסתכל בכבוד ובהוד השכינה בספקלריא המאירה מאחורי הוד השכינה" (הערות, ערך אספקלריה); "ההפרש יש בין אספקלריא המאירה לשאינה מאירה, כי האספקלריא המאירה רואה הדבר כאשר הוא באמתתו, אבל שאינה מאירה אין רואה הדבר באמתתו כאשר הוא" (חידושי אגדות למהר"ל).

⁹ במדבר, פרק יב, פסוק ג

¹⁰ עיין רוח חיים (לר"ח מוולוז'ין), פרק א, משנה א: "מה שאמרו רז"ל באספקלריה המאירה... היינו כעניין הזכויות הפשוטה שמראה דרך בה עצם הדבר... וזהו מחמת הזככות החומר אצלו היה מביט לעצם הענין... וכל זה זכה מחמת רוב ענוה שהיה בו שהיה הגוף נחשב אצלו כדבר מה".

"משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע"⁴ עד לימינו אלה בישיבת 'הכותל', וכן הלאה לנצח־נצחים. משום כך 'קבלת תורה' משמעותה 'קבלת תורה' מפי הגבורה, כלשון הרמב"ם⁵. מובן, שקבלה מעין זו אינה מתמצית ברכישת ידע, כי אם בהפניית מרכז הכובד אל ההופעה האלוקית שבתורה.

הראשונים על אתר⁶ מפרשים שכוונת הציווי "עשה לך רב" היא שאל לו לאדם להישען על שכלו וסברתו לבד, כי אם לקבל תורה מזולתו. לכן, הם מורים, הרב יכול להיות דומה במדרגתו מבחינת הידע התורני, משום שישנה חשיבות לעצם הקבלה מאחר.

"כִּי מִקֶּאֶךָ ה' צִבְאוֹת הוּא"

אולם, יש בכך ממד נוסף. 'לקבל תורה' מובנו לקבל תורת אמת, ועל כן נחוץ שהרב המוסר את התורה יהיה ראוי לתורה שהוא מוסר. על תלמיד החכם לגלם בהופעתו את התורה ולהיות כ'ספר תורה חי', מעין דברי חז"ל (שאמנם נאמרו בהקשר שונה)⁷: "כמה טפשי שאר אינשי, דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה". תלמיד־חכם הוא גילוי של תורה בעצמיותו, הנושא את התורה בקרבו. על כן, דמות התלמיד־חכם שעלינו לשוות נגד עינינו אינו של מלמד מקצועי, המומחה להבנת ההקשרים והלוגיקה של השפה הארמית ומהלכי הגמרא, כי אם כנושא התורה המשתלשלת אלינו מהר סיני. עלינו לראות את התלמיד־חכם ככלי שאור התורה אלוקית מופיע דרכו. כך נזכה ל'תורה מסיני'.

הקישור להר סיני נקנה באמצעות מסורת מסירת התורה ועבודה מאומצת ומתמשכת. ניצבת לנגדנו דמותו המופלאה של מו"ר הרב אביגדר נבנצל שליט"א. אנו זוכים להיות במחיצתו של תלמיד־חכם מופלג, שבמשך כתשעים שנה עמל בתורה ללא הרף מבלי לתת תנומה לעיניו. זוהי

⁴ אבות, פרק א, משנה א

⁵ הקדמה למשנה תורה: "ומשה רבינו מפי הגבורה - נמצא שכולם מה' אלוקי ישראל".

⁶ פירוש המשנה לרמב"ם, פירוש רבנו יונה

⁷ מכות, דף כב, עמוד ב. תרגום חופשי: כמה טיפשים האנשים העומדים בפני ספר תורה, אך אינם עומדים בפני אדם גדול.

”מְדַרְיֵךְ בְּדֶרֶךְ פֶּלֶךְ”

אני סבור שציווי המשנה ”עשה לך רב” הוא סוגיה גדולה ונכבדה, המותירה את רישומה על כל חיי האדם.

אי לכך, נחוץ בעיניי להעיר על כך שכיום נפוץ שימוש במדיה לצרכים הלכתיים, כגון שאלות סמס’ או שאלות הרב גוגל’. יש בכך חיסרון גדול, משום שחשוב שייווצר מגע בין הרב לשואל וכך הרב יכיר את אישיותו. כדי להעביר את התורה מסיני נחוץ ש’הצינור הגדול’, כלומר הרב, יידע איזה ’צינור קטן’, היינו התלמיד, עומד לפניו כדי שהוא אכן יוכל לקבל ממנו. פעמים רבות ייתכן שהפסק או ההדרכה ישתנו בהתאם להיכרותו של הרב עם התלמיד או השואל. לעיתים, לדוגמה, הרב יכריע כי במקרה זה נחוץ לסמוך על הדעות המקילות מתוך היכרותו עם השואל או בני משפחתו. יכולת זו אינה מצויה במענה לשאלות במסרונים, על אף שגם הן עלולות להיות כבדות משקל ביותר.

יש לכך קשר לעניין השובבי”ם בו פתחנו – אתמול התקיימה באודיטוריום הישיבה הרצאה על מקומו של הרב בתמיכה במתמודד ובהדרכתו, גם כאשר מדובר בשאלות חמורות. המתמודד רואה ברב אוטוריטה רוחנית, שביכולתה לסלול לפניו דרך להתמודד עם הניסיונות שלפניו, ועל ידי כך הרב יוכל לסייע לו. לפעמים, הרב ינחה אותו להרפות מההתמודדות עימה הוא מתקשה או שיורה לו להכיל כישלונות מועטים. רב יודע שהוא נאלץ לעיתים לנהל סיכונים ולהתיר, כפי שגם מפקד בצבא או רופא נדרשים לכך פעמים רבות.

אחד מתלמידי החכמים ששימשתי אמר לי פעם בנימה אישית: ”ראה, כעת הקלתי בשאלה מורכבת. אולם, דע לך שיש בגיהנום מחלקה מיוחדת לרבנים בגלל פסיקותיהם, ואני אלך אליה בשמחה אם איענש על קולא נצרכת זו”. כמובן, שיקול דעת מעין זה אינו מסור לכלל, מלבד יחידי יחידים שהם גדולי הגדולים. הרוצה ליטול את השם ואינו ראוי לכך – באמת ילך לגיהנום... רק אנשים בעלי יראת שמיים גדולה, תלמידי חכמים הדומים למלאך ה’

הכרעת ההלכה תתבסס על רוב מבין עמודי ההלכה – הרי”ף, הרמב”ם והרא”ש. עם זאת, לעיתים קרובות נטה מרן מפסיקתם של אלו. גם רבנו הגדול הרב אביגדר נבנצל שליט”א מורה שאדם יכול לבחור לו רב אחד להלכות שבת ורב אחר המומחה בכך לדיני המצוות התלויות בארץ, למשל. אין בכך כל סתירה, כמו שבנוגע לרפואת הלב אדם מטופל בידי רופא לב, ולא בידי מומחה לאף-אוזן-גרון מוצלח ככל שיהיה.

ניתן להסיק מכך לגבי התחום האמוני. זכינו וישנם כיום תלמידי חכמים רבים ומגוונים בעם ישראל, אולם לא סוד הוא שדעותיהם שונות בשלל תחומים רוחניים. הויכוח הרחב ביותר בעולם התורה הוא בנוגע לאופן בו יש להתבונן על מדינת ישראל ותהליכי דורנו. וויכוח זה אינו רק תיאורטי בלבד, ויש לו השלכות על הפסיקה. אם אכן מדינת ישראל נחשבת כ’מלכות’ – כפי שכתבו הרב זצ”ל ב’משפט כהן’¹¹ והנצי”ב מוולוז’ין ב’העמק דבר’¹² – הרי שמלכות רשאית להוציא למלחמה, ואפילו למלחמת רשות. כמו כן, ויכוח גדול ניטש בעולם התורני באבחנה האם כתוצאה מהקמת המדינה חל שינוי בעם ישראל? האומנם עלינו קומה? האם עלולה להיות עוד גלות? האם אפשרי שמדינת ישראל תהיה רק אפיזודה חולפת?

לנו – אין כל שאלות, שהלוא יש לנו רב! הרב שלנו כתב¹³: **”מאמין הוא העם כולו, שאין גלות עוד אחרי הגאולה ההולכת ומתחלת שלפנינו”**. ברור לנו שלעולם לא נצא עוד לגלות. וודאות זו נובעת מכך שההגדרה של מדינת ישראל כ’ראשית צמיחת גאולתנו’ היא אבחנה חדשה של המציאות, ולא רק פְּרִפְרָזָה.

ברם, כאמור אין כל מניעה שאדם יקבע לעצמו רבנים שונים לכל תחום – רב אחד לתחום ההלכה ורב אחר לתחום האמונה וקריאת המציאות לאורה. כידוע, לעיתים יש פנים שונות לדבר.

¹¹ סימן קמד, ענף טו, עלה א: ”נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג”כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה”.

¹² העמק דבר, דברים, פרק יז, פסוק יד

¹³ אורות, אורות התחייה, פרק כו

מחבלים שנתפסו במהלך במלחמת 'שלום הגליל' - שזכיתי להילחם בה, ובה גם נהרגו חבריי - תמורת שמונה חיילי נח"ל שנחטפו על ידי מחבלים בשעה ששיחקו שש-בש בבחמזון בחולצה קצרה ובמכנסיים קצרים בשבת. כאשר שמע זאת הרב כ"ץ אחזה אותו סערה כפי שמעולם לא ראיתי אותו: "אין פוֹדִין את השבויים יותר על כדי דמיהן!"¹⁷ למה זה יוביל? כיום אנו יודעים לאן זה הוביל - לאינתיפאדה. גדולי ישראל ניצבים ממעל על המגדל הגבוה וצופים למרחוק, בבחינת "עַל פֶּן יֹאמְרוּ הַמַּשְׁלִים בָּאוּ חֲשָׁבוֹן"¹⁸.

לעניות דעתי, הדברים מאוד עדינים. פעמים רבות יש זיקה בין ההכרעה ההלכתית למבט האמוני. השוני במבטים האמוניים מוביל לשוני בהסתכלות ובראיית המציאות, המתבטא בפסקים חלוקים.

אין ספק שהרוחות סוערות בנוגע לסוגיית פדיון השבויים והעסקה הנכפית על מדינת ישראל. ישנם היוצאים להפגנות, אך אני מסופק אם הדבר אכן יביא תועלת. עם זאת, אנו יודעים שהקב"ה מנהיג את עולמו ומוביל אותו רק ל"יותר טוב ועוד יותר טוב", בפרט בהקשר הכלל-ישראלי של תהליך הגאולה. אף על פי כן, ידוע לנו שעלולים להתרחש בדרך ניתוחים כואבים במטרה לרפא את עם ישראל. בהסכם זה טמונות סכנות נוראיות מבחינות רבות, גם אם הוא יועיל לשחרור רבים מהחטופים שעל שלומם אנו מתפללים כל העת. עלינו לזכור כל העת כי לאמתו של דבר לב מלכים ושרים ביד ה'¹⁹ ואין בחירה בידי ראש הממשלה²⁰.

צבאות, רשאים ליטול על כתפיהם את הסיכון להוביל את זולתם ב'שטח אש' רוחני.

גם רבנים צריכים לרב. לעיתים נאמרים דברים שונים בשם רבנים מסוימים. לצערי, השימוש בתואר זה פרוץ מאוד היום ללא כל הבחנה, ויש לכך השלכות על תחומים רבים בחיינו שכצעירים לא תמיד יש לנו את היכולת לשקול זאת באיזון הראוי. על כך יש לשאול: האם גם לרבנים יש רב? האם תורתם נמשכת מהר סיני? כאשר לרבנים עצמם יש רב וסלולה לפניהם מסורת של תורה שבעל פה המשתלשלת מהר סיני - הרי שהדבר טוב מאוד, גם אם הם עצמאיים במידת מה. ברם, קשה להיכנס לפרטים בנושא כה סבוך במסגרת זו.

יש להתפלל הרבה על כך שנלך בדרך האמת הישרה ונשכיל למצוא את הרב שידריכנו באורחות חיים. על כל בוגר ישיבה לדעת שגם לאחר שנות הישיבה עליו ללכת בדרך זו ולמצוא תלמיד חכם אותו ישאל ועימו יתייעץ בדבר ה' בשני המישורים הללו - 'דבר ה' - זו הלכה ו'דבר ה' - זו הנהגה. אם יעשה כך הדבר ייתן את אותותיו במידה ניכרת על חייו ועל חיי משפחתו.

”וְהָרְבִּה עִמּוֹ פְדוּת”

מכאן נשוב לסוגייה הכללית הניצבת לפתחנו ומסעירה את המדינה - סוגיית פדיון השבויים. הרב עובדיה יוסף זצ"ל¹⁴, שללא שום ספק היה גדול בישראל, הורה בזמנו שאפשר וצריך לשחרר מחבלים בעבור פדיון שבויים. מאידך, הרב שאול ישראלי זצ"ל¹⁵, שאף הוא היה גדול בישראל, ובעקבותיו הרב יעקב אריאל שליט"א¹⁶ ועוד רבים הורו שיש לשקול את שיקוליה הכלליים של המדינה ולא רק על הנקודה של החטופים.

לפני שנים רבות נסעתי עם רבנו הגדול מו"ר רבי יעקב כ"ץ שליט"א ושמענו ברדיו על 'עסקת ג'יבריל' שהתקמה באותה העת. בעסקה זו מדינת ישראל ויתרה על הישגים צבאיים ושחררה אלפי

¹⁷ משנה גיטין, פרק ד, משנה ו
¹⁸ במדבר, פרק כא, פסוק כז. עיין בבא בתרא, דף כז, עמוד ב: "א"ר שמואל בר נחמן א"ר יוחנן: מאי דכתיב: 'עַל פֶּן יֹאמְרוּ הַמַּשְׁלִים וגו'?' 'הַמַּשְׁלִים' - אלו המושלים ביצרים; 'בָּאוּ חֲשָׁבוֹן' - בואו ונחשב חשבונו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה".
¹⁹ עיין רסיסי לילה, אות יט: "בגלות נאמר (משלי כא, א): 'לב מלך ביד ה' שאין להם בחירה, רק השם יתברך מנהיגם... דהמלכים אין לבם ברשותם רק בידו ורשותו וכוחו של השם יתברך... ודבר זה הוא גלות שגלתה שכינתו יתברך לפלטרין של מלכים מאומות העכו"ם... וחז"ל פירשו זה הסוד במה שאמרו (אסתר רבה ג, י): 'כל מקום שנאמר המלך סתם במגילת אסתר - במלך מלכי המלכים הכתוב מדבר'... רק דזה נגלה דלב מלכים ושרים ביד ה', דנתגלה סוד זה שבכל מקום שגלו גלתה שכינה עמהם... דאז נתגלה ענין גלות השכינה בלב מלכים שהוצרך לקחת לבבו בידו שלא להניח להתנהג רק כרצון השם יתברך... הגם דאחשוש אויב ישראל יותר מהמן... מכל מקום בעל

¹⁴ תורה שבעל פה, כרך יט
¹⁵ חוות בנימין, סימן יז
¹⁶ באהלה של תורה, חלק ד, סימן יט

לא נותר לנו אלא להתפלל על כך שהקב"ה יחון את מנהיגינו בעצה נכונה ובתבונה. מן השמיים גלגלו שהבוקר עברה בין ראשי הישיבות בקשה להרבות בתפילה לבורא עולם ולייחד תפילה על כך שהקב"ה יוביל לטובה את עם ישראל. כך נעשה בעזרת ה' ונוסיף פרקי תהלים לשם כך בתפילתנו למען הצלת כלל ישראל, מתוך אמונה ובטחון בקב"ה שיעשה הטוב בעיניו.

כרחו שלא בטובתו היטיב להם... והוא הכל מה שלבבו ביד השם יתברך".

²⁰ משלי, פרק כא, פסוק א: "פִּלְגֵי מַיִם לֵב מֶלֶךְ בֵּיד ה'". - "כשבשר ודם עולה למלוכה לבו נתון ביד הקדוש ברוך הוא... **וכל גזירה וגזירה שיוציא מפיו אינה יוצאה בתחלה אלא מלפני הקדוש ברוך הוא**" (מדרש משלי, שם).

"הגם שלב האדם הפרטי נתון ברשותו והבחירה בידו, לא כן לב המלך, אחר שבבחירתו תלוי אושר הכלל, ואם יבחר בדרך רע ישחית רבים ועצומים, לכן **לבו זה הכללי הוא ביד ה', והוא בעיני הכלל משולל הבחירה**" (מלבי"ם, שם). עיין עוד בפירוש רבנו יונה, שם.